

РОЗДІЛ 1. ЗАГАЛЬНА ПЕДАГОГІКА ТА ІСТОРІЯ ПЕДАГОГІКИ

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ РОЗВИТКУ БІЛІНГВАЛЬНОЇ ОСВІТИ
У ПОЛІКУЛЬТУРНОМУ ПРОСТОРИ УКРАЇНИPEDAGOGICAL CONDITIONS FOR THE DEVELOPMENT
OF BILINGUAL EDUCATION IN THE POLY CULTURAL SPACE OF UKRAINE

У статті проведено аналіз вживання термінів «білінгвізм» та «білінгвальна освіта», окреслено критерії визначення білінгвальності особистості. Показано, що особлива увага приділяється створенню умов розвитку творчого особистісного потенціалу та розширенню можливостей сучасної поглибленої освіти, оскільки вивчення мов в системі білінгвальної освіти, забезпечує засвоєння учнями іноземної мови (як правило, англійської), і, водночас, розвиток особистості. Узагальнення наукових розвідок показує, що вчені розуміють білінгвальне навчання як цілеспрямований процес залучення учнів до світової культури засобами рідної та іноземних мов, яке відкриває можливості формування здатності до міжкультурної комунікації. У рамках педагогічного аспекту білінгвізму розглядаються такі проблеми як психолого-педагогічні передумови формування білінгвізму; мотиваційні умови формування білінгвізму; взаємовплив мовного розвитку рідною та іноземною мовами. Виявлено, що двомовність передбачає прагнення до досягнення взаєморозуміння двома мовами, причому ступінь взаєморозуміння може бути різним, що передбачає різні види білінгвального навчання (білінгвізм, що веде до витіснення рідної мови; білінгвізм, спрямований на оволодіння письмово другою мовою; часткова двомовність, коли гуманітарні предмети ведуться двома мовами, а природничі державною; повний білінгвізм, що передбачає рівноправне вивчення двох мов, коли зберігається рідна культура, і освоюється домінуюча). Визначено параметри конструювання білінгвальної освітньої програми такі параметри: мовна ситуація в сім'ї, характеристика навчального плану, життєвий простір дитини, функції та статус мови. Проаналізовано результати групування програм білінгвального навчання за різними моделями (програма збагачення, програма переходу і програма збереження мови). Виявлено педагогічні умови білінгвального навчання (вибір мови навчання; послідовність вивчення мов; час, відведений на вивчення кожної мови; аксіологічне забезпечення білінгвізму; функціональне співвідношення мов навчання з окремими предметами; оптимізація змісту навчальних програм.

Ключові слова: білінгвізм, білінгвальна освіта, білінгвальність особистості, іноземна мова, двомовність, види білінгвізму, моделі білінгвального навчання, педагогічні умови.

The article analyzes the use of the terms «bilingualism» and «bilingual education», outlines the criteria for determining the bilingualism of an individual. It is shown that special attention is paid to creating the conditions for the development of creative personal potential and expanding the possibilities of modern advanced education, since the study of languages in the system of bilingual education ensures the acquisition of a foreign language (usually English) by students, and, at the same time, the development of personality. The generalization of scientific research shows that scientists understand bilingual education as a purposeful process of involving students in world culture by means of native and foreign languages, which opens up opportunities for the formation of the ability to intercultural communication. Within the framework of the pedagogical aspect of bilingualism, such problems as psychological and pedagogical prerequisites for the formation of bilingualism are considered; motivational conditions for the formation of bilingualism; mutual influence of language development in native and foreign languages. It was found that bilingualism implies the desire to achieve mutual understanding in two languages, and the degree of mutual understanding can be different, which implies different types of bilingual education (bilingualism leading to the displacement of the native language; bilingualism aimed at mastering a second language in writing; partial bilingualism, when humanitarian subjects are conducted in two languages, and naturally in the state language; full bilingualism, which involves the equal study of two languages, when the native culture is preserved and the dominant one is mastered). The following parameters for constructing a bilingual educational program were defined: the language situation in the family, the characteristics of the curriculum, the child's living space, the functions and status of the language. The results of the grouping of bilingual education programs according to different models (enrichment program, transition program, and language preservation program) were analyzed. Pedagogical conditions of bilingual education have been identified (choice of language of education; sequence of language learning; time allocated for learning each language; axiological support of bilingualism; functional relationship of languages of education with individual subjects; optimization of the content of educational programs.

Key words: bilingualism, bilingual education, bilingualism of the individual, foreign language, bilingualism, types of bilingualism, models of bilingual education, pedagogical conditions.

УДК 373.3/5:81'246.2
DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2023/66.1>

Вовк М.П.,
докт. пед. наук, професор,
завідувач відділу змісту і технологій
педагогічної освіти
Інституту педагогічної освіти
і освіти дорослих імені Івана Зязюна
Національної академії педагогічних
наук України

Лотфі Гаруді Г.С.,
докт. філос.,
докторантка
Інституту педагогічної освіти
і освіти дорослих імені Івана Зязюна
Національної академії педагогічних
наук України

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. Рух України до інтеграції

у світовий та європейський культурно-освітній простір ставить перед системою освіти актуалізує проблему багатомовності. Особлива увага

приділяється створенню умов розвитку творчого особистісного потенціалу учня та розширенню можливостей сучасної поглибленої освіти, зокрема мовної. В рамках поглибленої освіти на полімовній основі складаються умови, коли іноземна мова використовується і як засіб викладання навчальних дисциплін. Це забезпечує засвоєння учнями іноземної мови (як правило, англійської), і, водночас, розвиток особистості у взаємозалежності її компонентів.

Білінгвальне навчання «є дуже могутнім засобом підготовки майбутніх професіоналів будь-якої галузі. Із його допомогою в студентів не лише формується та розвиваються професійні компетенції, а й зростає самосвідомість, розширюється світогляд. Під час вивчення білінгвальних курсів у студентів активізується пізнавальна діяльність та зростає внутрішня мотивація (головним компонентом якої є так звана білінгвальна мотивація» [4, с. 5].

Білінгвальна освіта як педагогічний феномен існує вже давно. Одне з важливих питань білінгвізму полягає у тому, який вплив він має на особистісний розвиток індивідів. Особливу цінність сьогодні має досвід шкіл, які здійснюють білінгвальне навчання. У зарубіжній педагогічній літературі досить широко висвітлено досвід освітньої практики шкіл США, Канади, Німеччини та інших країн. Вченими-дослідниками описано механізм організації білінгвального навчання цих країнах.

Вітчизняні вчені розуміють білінгвальне навчання як цілеспрямований процес залучення до світової культури засобами рідної та іноземних мов. На думку дослідників, білінгвальне навчання відкриває можливості формування у здатності до міжкультурної комунікації, розвитку комунікативно-орієнтованої особистості, що актуалізує дослідження вказаної проблеми.

Аналіз останніх досліджень. Накопичений досвід білінгвальної освіти сьогодні доволі значний, що дозволяє виділити коло питань, тим чи інакше пов'язаних із навчанням іноземною мовою: вплив білінгвізму на інтелектуальний та особистісний розвиток особистості; виявлення чинників впливу на успіхи чи невдачі білінгвальної освіти; вибір форм та методів білінгвальної освіти; критерії визначення ефективності білінгвального навчання тощо.

Ю. Пришупа зазначає, що у сучасній системі вищої освіти «одним з перспективних розвитків професійної адаптивності майбутнього фахівця є використання ідей білінгвальної освіти, де іноземна мова виступає не тільки як предмет вивчення, але й головним чином, як засіб викладання і вивчення навчальних дисциплін» [7, с. 69].

Як слушно зазначає Є. Веневцева, «стрімкі процеси глобалізації та інтеграції, взаємопроникнення різних культур та міжнародне співробітництво

розширюють сферу міжнаціональних відносин та міжетнічних взаємодій. Знання іноземної мови сприяє засвоєнню норм і цінностей як найважливіших орієнтирів суспільної діяльності, забезпечує повноцінне функціонування людини у сучасному міжкультурному просторі і є запорукою її успішної адаптації до світових інформаційних процесів» [1, с. 22].

Соціальна значущість і практична необхідність полікультурного виховання сучасної молоді, на думку С. Якубовської та І. Мельничук, передбачає «важливий крок до створення єдиної європейської родини. Цей процес буде ефективним лише тоді, коли у студентів сформується повага до: культур народів світу, розуміння загальнолюдського і специфічного в них, глобальних, загальносвітових подій, розуміння їх особливостей і наслідків для долі народів світу, а різні погляди на світові явища і події будуть визнані рівноправними» [9, с. 134].

Підсумовуючи огляд основних аспектів білінгвізму, Т. Кристопчук зазначає, що «проблема полікультурного виховання є гострою та нагальною, оскільки чітко не спостерігається загальне зростання рівня міжетнічної толерантності та міжкультурного діалогу, а численні недоліки та суперечності гальмують реформу в освітній сфері» [5, с. 99].

У ході дослідження ми також спиралися на дослідження таких аспектів білінгвізму як чинника формування мовної особистості (Н. Дуда, [2]) та чинника формування мовної особистості (В. Желязкова [3]), проблемі аналізу категорії білінгвізму (Л. Панасюк [6]) та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Водночас, аналіз теоретичних засад та практики формування білінгвальної системи освіти свідчить, що, незважаючи на вагомий результати досліджень, поза увагою дослідників залишилися педагогічні умови формування білінгвальної системи освіти у полікультурному просторі України.

Мета статті – теоретично обґрунтувати педагогічні умови розвитку системи білінгвальної освіти в полікультурному просторі України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Навчання іноземною мовою як освітній феномен існує вже давно. У 1929 році в Люксембурзі відбулася перша у історії педагогіки нарада, присвячена вивченню проблем білінгвальної освіти. Тоді переважна більшість учасників наради висловилися проти навчання іноземною мовою. Нині доцільність та необхідність білінгвальної освіти є визнаною, а навчання в умовах білінгвізму вчені вважають однією з можливостей ефективного формування комунікативної компетенції особистості. Перш за все необхідно проаналізувати терміни «білінгвізм», «білінгвальна освіта», а також окреслити критерії визначення білінгвальності людини.

У науковій літературі досі немає єдиного розуміння терміну «двомовність» чи «білінгвізм». Білінгвізм, будучи багатоаспектною проблемою, став предметом вивчення різних наук. Оскільки «появу нової технології навчання – на білінгвальній основі – спричинили світові глобалізаційні процеси та науково-технічний прогрес, то для України, як країни з європейським вектором розвитку, процес впровадження такої системи навчання є актуальним і бажаним у всіх галузях підготовки майбутніх фахівців. Сучасний світ став більш багатонаціональним і багатомовним; практично всюди потрібні фахівці, які володіють іноземною мовою з професійної точки зору; з'явилася можливість і необхідність вивчення і обміну досвідом у професійній сфері фахівців різних галузей діяльності» [8, с. 29]. З лінгвістичної точки зору проблема білінгвізму полягає в тому, щоб описати мовні системи, які забезпечують одночасне володіння цими мовами, проаналізувати їхні структури та структурні елементи, взаємодію та взаємовплив на різних рівнях мови. Слід зазначити, що у лінгвістиці так само немає єдиної думки та існує багато визначень білінгвізму. Одні вчені називають його практикою поперемінного користування двома мовами; для інших двомовність – володіння двома мовами та регулярне перемикавання з однієї на іншу залежно від ситуації спілкування. Треті розглядають його як досконале володіння двома мовами або хоча приблизно однаково вільне користування різними мовами в будь-яких обставинах тощо.

Соціологічний аспект білінгвізму акцентує умови виникнення двомовності, обсяг суспільних функцій та сфер застосування кожної з мов. У психології білінгвізм розглядається під кутом зору механізмів виробництва мови, досліджується вплив білінгвізму на мислення.

У педагогічному аспекті білінгвізму розглядають такі проблеми як психолого-педагогічні передумови та мотиваційні умови формування білінгвізму; взаємовплив мовного розвитку рідною та іноземною мовами. Важливо відзначити, що білінгвізм рідко постає як абстрактна можливість окремої людини, груп людей чи цілого народу спілкуватися двома мовами. Загалом білінгвізм є складним історико-культурним феноменом, зумовленим низкою об'єктивних та суб'єктивних чинників. Кожен із аспектів білінгвізму постає як міждисциплінарна проблема і потребує використання суміжних наук.

Використання іноземної мови як способу розуміння світу знань, прилучення до культури різних народів, діалог різних культур, що сприяє усвідомленню людьми приналежності не тільки до своєї країни, а й до світової культурної спільноти – всі ці ідеї білінгвальної освіти мають важливе значення для освіти, яка освоює гуманістичну парадигму.

Однак, варто зазначити, що основною метою білінгвального навчання в США є інтеграція етнічних меншин до домінуючого англомовного середовища, при якому мовна рівноправність швидше проголошується, ніж може бути досягнуто. Більшою мірою ідеї рівноправності культур реалізуються в Канаді. Білінгвальне навчання в Німеччині характеризується спрямованістю освітніх програм на розширення загального світогляду дітей, інтелектуальний розвиток у процесі оволодіння іноземною мовою, вивчення засобами цієї мови нових пластів культури, інших соціально-історичних зразків. Мова розуміється передусім як освітня цінність, що розширює спектр подальших освітніх та професійних перспектив.

Актуальною є типологія, що виділяє види білінгвального навчання: білінгвізм, що веде до витіснення рідної мови; білінгвізм, спрямований на оволодіння письмово другою мовою; часткова двомовність, коли гуманітарні предмети ведуться двома мовами, а природничі державною; повний білінгвізм, що передбачає рівноправне вивчення двох мов, де зберігається рідна культура, і освоюється домінуюча. Тут основним критерієм класифікації є ідея збереження чи втрати рідної мови. Загалом, міжкультурне навчання безпосередньо пов'язане з навчанням іноземної мови і розраховане на інтеграцію особистості у систему світової культури.

Досвід дає можливість згрупувати програми білінгвального навчання за трьома різними моделями: програма збагачення, програма переходу і програма збереження мови. Програма збагачення орієнтована на осіб, які знаходяться на вершині соціуму, а викладання другої мови здійснюється за принципом занурення. Тоді користуються освітньою системою, що дозволяє використовувати іноземну мову, як мову викладання навчальних предметів. Метою програм переходу є залучення національних меншин до мови переважаючого населення. Така модель білінгвального навчання є актуальною для багатонаціональних регіонів і дозволяє повною мірою інтегрувати білінгвів у одномовний процес навчання в умовах багатомовної школи. До третього типу навчальних програм належать програми збереження мови. Вони орієнтовані як на осіб домінуючих мовних груп, так і національних меншин для відтворення первісної культури меншин, а також культур, які перебувають під загрозою вимирання. У процесі білінгвального навчання цей зв'язок забезпечується підготовкою до розуміння іншої культури, до визнання навколишнього розмаїття. Визначальними для конструювання білінгвальної освітньої програми є такі параметри як мовна ситуація в сім'ї, характеристика навчального плану, життєвий простір особистості, функції та статус мови тощо.

Педагогічні умови білінгвального навчання полягають у такому:

- вибір та обґрунтування мов навчання;
- визначення послідовності вивчення мов;
- встановлення часу, відведеного на вивчення кожної мови;
- аксіологічне забезпечення білінгвізму;
- функціональне співвідношення мов навчання з окремими навчальними предметами;
- оптимізація змісту навчальних програм.

Висновки. Узагальнення наукових розвідок показує, що вчені розуміють білінгвальне навчання як цілеспрямований процес залучення учнів до світової культури засобами рідної та іноземних мов, яке відкриває можливості формування здатності до міжкультурної комунікації. У рамках педагогічного аспекту білінгвізму розглядаються такі проблеми як психолого-педагогічні передумови формування білінгвізму; мотиваційні умови формування білінгвізму; взаємовплив мовного розвитку рідною та іноземною мовами. Виявлено, що двомовність передбачає прагнення до досягнення взаєморозуміння двома мовами, причому ступінь взаєморозуміння може бути різним., що передбачає різні види білінгвального навчання (білінгвізм, що веде до витіснення рідної мови; білінгвізм, спрямований на оволодіння письмово другою мовою; часткова двомовність, коли гуманітарні предмети ведуться двома мовами, а природничі державною; повний білінгвізм, що передбачає рівноправне вивчення двох мов, коли зберігається рідна культура, і освоюється домінуюча). Визначено параметри конструювання білінгвальної освітньої програми: мовна ситуація в сім'ї, характеристика навчального плану, життєвий простір дитини, функції та статус мови. Проаналізовано результати групування програм білінгвального навчання за різними моделями (програма збагачення, програма переходу і програма збереження мови). Обґрунтовано педагогічні умови білінгвального навчання (вибір мови навчання; послідовність вивчення мов; час, відведений на вивчення кожної мови; аксіологічне

забезпечення білінгвізму; функціональне співвідношення мов навчання з окремими предметами; оптимізація змісту навчальних програм.

До подальших наукових розвідок відносимо аналіз можливостей реалізації педагогічних умов, які лежать в основі білінгвального навчання в Україні.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Веневцева Є. Основні складові поняття «білінгвальна культура спілкування». *Витоки педагогічної майстерності*. 2014. Вип. 14. С. 22–27.
2. Дуда Н.М. Білінгвізм як фактор формування мовної особистості. *Гуманізм та освіта*, Вінниця. 2006. С. 316–318.
3. Желязкова В. Білінгвізм як фактор формування мовної особистості. *Українознавчий альманах*. 2012. Вип. 9. С. 132–135.
4. Зозуля І. Є. Білінгвальне навчання в контексті сучасних інтеграційних концепцій освіти. *Матеріали XLVI наук.-техн. конф. підрозділів ВНТУ* (м. Вінниця, 22–24 березня 2017 р.). Вінниця 2017. URL: <https://conferences.vntu.edu.ua/index.php/all-hum/all-hum-2017/paper/view/2186>.
5. Кристопчук Т. Є., Кочмар Д. А. Професійна підготовка фахівців в контексті ідей полікультурності в країнах ЄС. *Псих.-пед. основи гуманізації навч.-вихов. процесу в школі та ВНЗ*. 2019. Вип. 2 (22). С. 93–100.
6. Панасюк Л.В. Диглосія: до аналізу категорії білінгвізму. *Витоки педагогічної майстерності*. 2014. № 1. С. 54–61.
7. Пришупа Ю. Білінгвальне навчання як фактор успішної професійної адаптивності. *Electronic Institutional Repository of the National Aviation University of Ukraine*. 2019. Вип. 2(15). С. 69–74.
8. Якубовська С., Мельничук І. Виховання студентів коледжу в умовах полікультурного освітнього простору *Нова педагогічна думка*. 2018. № 4 (96). С. 132–135.
9. Ситняківська С. М. *Теорія і методика підготовки фахівців соціальної сфери на білінгвальній основі в університетах*: дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.04 / Житомирський державний університет імені Івана Франка. Житомир, 2019. 673 с.